

ULUSLARARASI PETROL SORUNU

Dr. İlhan İYİOĞLU

Sorunun Boyutları :

II. Dünya Savaşı sonrası, ekonomi tarihi, uluslararası petrol ticaretinin fiyat ve arz şartlarında meydana gelen değişmelerle ciddi problemlerle karşılaşmış bulunmaktadır. Bu nedenle makalemizde, dünyanın her ülkesi için gerekli olan enerji nedeniyle, petrol sorununun ne kadar önem taşıdığı konusunda bir açıklama yapmanın faydalı olmayacağı kanısında bulunduğumdan, konuya bu yönden değinmeyeceğimi belirtmek isterim. Ayrıca burada gerçeği detaylarına kadar ortaya koyamayacağımı da şimdiden açıklamam yerinde olacaktır. Günümüzde A.B.D.ve Rusya hariç —çünkü bu ülkeler petrol gereksinmelerini, yine kendileri karşılayabilmektedirler— dünyanın çok sayıda ülkesi, az sayıda petrol ihracatçısı ülkelerden yapacakları ithalata bağlı kalma gerçeğini ve geleceğini çok iyi görebilmektedir. Bilindiği gibi petrol rezervleri ve üretiminin büyük bir kısmı Basra körfezinde toplanmış bulunmaktadır. Yalnız OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries) 1975 yılı için toplam petrol rezervleri 470 milyar varil olup, bu veriler Rusya için 85, ABD için 35, Çin için ise 25 milyar varildir. Bugün OPEC dışında kalan ülkelerden İngiltere ve Norveç yeteri derecede yüksek petrol rezervlerine sahip bulunduğundan, günümüz petrol fiyatlarının aşırı yüksek olmasına karşı çıkmadığı gibi ayrıca 1980'lerde OPEC'e üye olma çalışmalarına başladığını da açıklamıştır (1).

Geride bıraktığımız yıllar içinde, petrol üretici ülkeler, ülkelerindeki petrol ündestrisinin kontrolünü gerçekten başarılı bir şekilde

(1) «The Next Epoch for OPEC» The Economist, (December 20, 1975), s. 85.

Uluslararası Petrol Sorunu

de üzerlerine almışlar ve 1960'da kurdukları OPEC ile güçlerini dengelemiş bulunmaktadır. (Bkz. Tablo I, II) 1970'den sonra, petrol üretici ülkeler hükümetleri, daha önceden ülkeleri içindeki petrol endüstrisine hakim olmuş, özel imtiyazı Anglo-Amerikan asıllı uluslararası petrol şirketlerine, ön anlaşmalar üzerinde yaptıkları

Tablo I

OPEC ülkeleri: 1973 Net Petrol Üretimi ve Rezervleri

Grup I	(Nüfus milyon)	Rezervler (bin milyon ton)	Üretim (milyon va- ril gün)
Saudi Arabistan	8,1	19,3	7,5
Libya	2,1	3,4	2,1
Kuveyt9	10,1	3,0
Katar295
Abu Dabi1	2,9	1,2
Toplam	11,5	36,4	14,3
OPEC'deki payı		%65	%48
Grup II			
İran	31,9	8,2	5,9
Venezuela	11,3	2,0	3,5
Irak	10,4	4,3	2,0
Cezayir	14,7	1,0	1,0
Toplam	68,3	15,5	12,4
OPEC'deki payı		%28	%41
Grup III			
Nijerya	73,4	2,7	2,0
İndonezya	125,0	1,4	1,3
Toplam	198,4	4,2	3,3
OPEC'deki payı		% 7	%11

(Kaynak: Oil and Gas Journal; World Bank)

Dr. İlhan İYİOĞLU

Tablo II

OPEC dışındaki petrol üretici ülkeler: 1974 net petrol üretimi ve rezervleri

	Rezervler (milyar varil)	Üretim (bin varil/gün)
İngiltere	15,7	2
Meksika	13,6	575
Kanada	9,4	1,647
Norveç	7,3	36
Umman	6,0	291
Kongo	4,9	47
Mısır	3,7	147
Malezya	2,5	275
Peru	2,5	77
Trinidad ve Tobago	2,5	187
Arjantin	2,3	414
Avustralya	2,3	386
Suriye	1,5	123
Angola-Kabinda	1,2	173
Tunus	1,1	86
Kolombiya	0,9	167
Brezilya	0,8	177
Hindistan	0,8	153

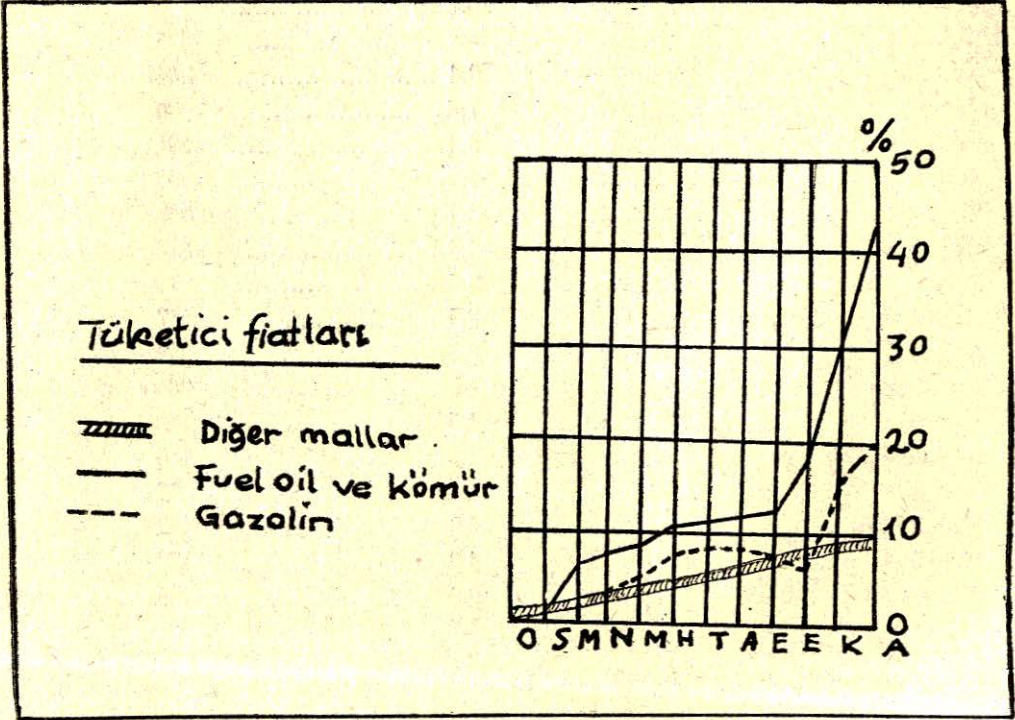
(Kaynak: Oil and Gas Journal and World Oil)

bir dizi değişiklikler ileri sürmüşlerdir. Bu değişiklikler eğer, petrol şirketleri tarafından kabul edilmeyecek olduğunda, kontratların devlet tarafından tek taraflı olarak değiştirileceği ve bununla şirketlerin tüm servetlerinin ya devletleştirileceği, ya da tamamıyla ülke dışına çıkarılacağı öngörülmüştür. Nihayet 1973 Ekiminde yapılan en son görüşmelerden sonuç alınamayınca, üretici ülkeler tek taraflı olarak petrol fiyatlarını saptamaya başlamışlar ve özellikle büyük petrol ithalatçısı ülkeler ani bir şekilde kendilerini dünya çapında bir petrol bunalımı içerisinde bulmuşlardır. (Bkz. Grafik I)

Uluslararası Petrol Sorunu

Orta Doğu üretici ülkelerinin bu girişimleri sonucunda elde ettikleri petrol gelirleri (vergiler ve işletme haklarından kazandıkları), 1970 de olan varil başına 90 sent'den, 1974 ortalarında 7 dolara yükselmiş

Grafik I — 1973 petrol fiyatlarında enflasyon ve tüketici fiatları

(Kaynak: Bureau of Labor Statistics, iç: Newsweek, (February 4, 1974), s. 36)

olup, günümüz cari dünya petrol fiatı 10 doları çoktan aşmış bulunmaktadır (2). Böylece Orta Doğu ülkelerinin, petrol geliri ile yaptıkları toplam ihracat miktarı 1975 sonlarında net 80.000 milyon do-

(2) «Oil Prices: Troubled Water», Newsweek, (October 6, 1975). s. 45.

lara ulaşmıştır (3). Fakat ortada bir sorun henüz bütün açıklığıyla kalmıştır ki o da; herbir üretici ülke veya onların bir grubu tarafından, herbir ithal edici ülke veya onların belli bir gurubuna karşı ekonomik, politik, stratejik veya diğer nedenlerle petrol arzının belli bir süre için kesimesi veya tamamiyle kesilmiş olabilme olasılığıdır. Şunu itiraf etmek gerekir ki, petrol üretici ülkeler, bir güç dengesi içinde köklü bir kaymayı gerçekleştirmişlerdir. Bu durumda şirketlerin yeni petrol ve finansal kaynakları araştırmalarına girmesi ve bunları değerlendirmesi için yeterli zamanları olmadığından, ayrıca tüketicilerin bu çalışmalara ne kadar bağlı kalıp bekleyecekleri de belirsiz olduğundan, gerçekten içinde bulunulan şartlar oldukça ağırdır.

OPEC ve Uluslararası Petrol Şirketleri :

Biraz önce belirttiğimiz gibi petrol üretici ülkelerin bu tek taraflı girişimleri sonunda, kabul edeceğimiz bir diğer gerçek daha ortaya çıkmıştır ki, o da geçtiğimiz birkaç yıl içinde uluslararası petrol şirketlerinin pozisyonlarının tamamiyle değişmiş olmasıdır. 1969 Yılı ortalarına kadar, özel imtiyazlı holding şirketler halen üretimlerinin, yatırımlarının, ihracat ve fiyatlarının seviyelerini saptayabilmekte idiler. Hatta daha da fazlası onlar halâ geniş ölçüde üretim kapasitesi fazlasına sahip Orta Doğu üretici ülkeleri ile pazarlık gücüne sahip bulunuyorlardı. Artık bu haklar bu şirketlerin ellerinden alınmış olup, yalnız üretici ülkelerin ihracat hedeflerine ve yatırımlara bir yön vermek veya ihracata ambargo koymak gibi amaçlar için hizmet etmektedirler.

O yıllarda şirketlerin karşılaştıkları bu olayların taşıdığı önemi, 1973 de ABD ve Hollanda asıllı petrol şirketlerinin kendi vatanlarına yaptıkları petrol nakliyesine, tüm petrol ihracatına konan ambargo nedeniyle devam edemeyişleri kadar herhalde hiçbir şey açıklayamaz. Bugün şirketlere çalışma alanı olarak yalnızca sözleşmeli teknik personel sağlamak bırakılmıştır. Ancak bazı imtiyazlarla,

(3) Hollis B. Chenery, «Restructuring the World Economy,» Economic Impact, (1975/3), No. 11, s. 18.

Uluslararası Petrol Sorunu

üretici ülkelerce saptanmış fiyat ve maliyetlerden petrol elde etmeleri bazı yerlerde sağlanmış ise de, her an tek taraflı olarak sözleşmelerinin iptali olasılığı altında bulunmaktadır (4).

Petrol üreticisi ülkelerinin (özellikle Orta Doğu) büyük bir çoğunluğu, büyük hacimlere ulaşmış bir üretimin kontrol düzenini yalnız başlarına yüklenmeye halen hazır olmadıklarını kendileri de bilmektedirler. Bu nedenle gerek üretim işlerindeki etkinliği sağlamak olsun, gerekse üretim kaynaklarının gelişimini sürdürebilmek olsun, bu her iki alanda uzmanlaşmış teknik personelin taşıdığı büyük önem açıkça ortadadır. Bununla beraber artık uluslararası petrol şirketleri, ithalatçı ülkelere düzenli bir arz fiyatı altında ihracatlarını sürdürmeye muktedir değildirler. Bu şartlar altında petrol ithalatçısı ülkeler; bu şirketlerin, üretici ve tüketici ülkeler arasında çıkar mücadelesinde etkili bir araç olarak rol oynamalarını, daha önceleri ulaştıkları seviyede onlardan bekleyememektedirler. Çünkü içinde yaşadığımız olaylar, bize üretici ülkelerin ileri sürdükleri haklar ve tercihleri giderek geliştirdiklerini ve uzatmakta istekli ve ısrarlı olduklarını, bu durum karşısında da şirketlere bu önerileri kabul etmekten başka bir şey kalmadığını göstermektedir. Şüphesiz petrol endüstrisinde ortaya çıkan bu sorunlar, tüketici ülkeler yönünden büyük önem taşıdığından, gerek üretici ülkelerin ve gerekse uluslararası petrol şirketlerinin izledikleri politika alanında, «şeffaflık veya açıklık» (transparency) prensibi giderek daha fazla bir önem kazanmaktadır. Petrol ithalatçısı ülkelerin, arz fiyatları ve güvenliği etkileyen kararların alınabileceği üretim alanında yapılan görüşmelere karşı ilgisiz kalamayacakları açıktır. Bu nedenle ithalatçı ülkeler, üretici ülkelerin yatırım plân ve politikaları hakkında fazla bilgi edinmek istemektedirler. İşte burada «şeffaflık» prensibi kaçınılmaz olmakta ve uluslararası petrol ekonomilerinin her birinde, duruma artan bir şekilde devlet müdahalesi karışmaktadır (5).

Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki, uluslararası petrol şirketleri, yeni enerji kaynakları arzı üzerinde bir gelişme yaratmada büyük

(4) Walter J. Levy, «The Oil Question-Cooperation or Chaos» Economic Impact, (1975/1), No. s. 8.

(5) İbid., s. 8.

rol oynamak zorunluluğundadır. Hattâ OPEC dışındaki üretici ülkelerin tabii petrol kaynaklarının alçak bir seviyede olması, giderek artan petrol tüketimi için büyük bir sorun olmasına rağmen, uluslararası ülkelerin büyük bir çoğunluğu olan ithalatçı ülkelere, bu ülkelerden yapılacak ihracat enerji arz kaynaklarının fleksibilitésinin sonuna kadar sürdürülmesi gerekmektedir.

OPEC ve Petrol İthalatçısı Uluslar :

Petrol problemleri sorun olarak ortaya çıktıklarında, çok sayıda çözüm yollarının, yalnızca direkt olarak ülkelerin hükümetleri arasında ele alınmış olması durumun ciddiyetini bütün açıklığıyla göstermektedir. 1973 Ekiminde Arap petrol üretiminin durdurulması ve petrol ambargosunun yarattığı büyük arz şoku ile karşı karşıya kalan her ithalatçı ülkenin ekonomik hayatı için gösterdiği ilk tepki, petrol arzı için çetin bir uğraşıya girmek yanında Arapların isteklerine uygun bir Orta Doğu politikasını izleme yönünde bir ilişki kurmak ve tüm çeşit finansal söz vermelerde bulunmak olmuştur (6). Bu durum şüphesiz, bağımsız ve guurlu milletlerin tarihi için üzücü ve alçaltıcı bir tecrübe olarak kaydedilmektedir.

OPEC Kartel fiatlarına veya ödeme dönemlerine hiçbir şekilde karışmaksızın, ithalatçı ülkeler için bir diğer alternatif, petrol ithalatı ve tüketimi içinde yapabilecekleri kadar önemli miktarlarda indirimler olabilir. Fakat bu durum, toplam enerjide meydana gelen azalmalar sonucu ticaret, istihdam ve üretimde düşmelerle sonuçlanacağından, petrol ithalatçısı ülkelerin indirdikleri petrol ithalatı seviyesini dahi finanse etme kabiliyetini etkileyecektir. Enerji tüketimi ve beraberinde ekonomik eylemlerde daralmalar, birbirine eklenen sorunlar zincirini meydana getirecektir. Kısaca içinde bulunulan durumun etkileri, gerek petrol ithalatçısı ülkeler için —özellikle ithalata tamamen bağımlı olanlar—, gerekse tüm dünya ekonomisi için kolay kolay silinememektedir (7).

Eğer petrol üreticisi ülkeler petrol ihracat gelirlerinin bir kısmı

(7) Levy., s. 9.

(6) Chenery, s. 20.

Uluslararası Petrol Sorunu

ile yabancı ülkelerde yatırımlar yapmaya girişirlerse —ki, bu durum giderek artan oranlarda gerçekleşmektedir— bu çeşit yatırımların büyük bir çoğunluğunun gelişmiş ülkelere kanalize edilmiş olacağı açıktır. Bu konuda seçim kriteri, oldukça emin ve büyük kârlar beklenen alanlar üzerinde yapılacağından, petrol ithalatçısı ülkeler için petrol masraflarını finanse etmeye çalışmak yerine, giderek hızla gelişen üretici ülkelere yapılan yabancı yatırımları ülkelerine çekmenin daha faydalı olacağı ileri sürülmüştür(3). Şüphesiz bu konuda az tercih edilmiş gelişmiş ülkeier ile gelişmekte olan ülkeler çok şanslı bulunmadıklarından, adeta soğukta dışarıya terkedilmiş gibi olacaklardır. Bu konuda ayrıca ithalatçı ülkelere petrol arz kaynaklarını başkalarından önce ele geçirmek amacıyla ikili anlaşmalara girişmekten ve tek taraflı avantaj kabul etmekten kaçınmaları önerilmektedir. Bu ülkelerin verdikleri petrol finansman açıklarının, Orta Doğu ülkelerin son yıllarda giriştikleri silâhlanma yaşından faydalanma yoluyla giderilmesi sağlanabilir. Fakat herşeyden önce tüketici ülkelerin OPEC karşısında kuvvetli olabilmeleri için, yukarıda önerilmiş konularda kesin bir işbirliğine gitmeleri, hiçbir ülkenin petrol arz ve fiyat sorunlarına kaşın direkt olarak kendini muhatap tutmamasına bağlı bulunmaktadır. Fakat itiraf etmek gerekir ki, şimdiye kadar tüketici ülkeler arasında böylesine bir işbirliğine gidilemediği bi gerçektir. Örneğin 1973 sonlarında kriz patlama hazırlığı içerisinde iken, çok sayıda ithalatçı ülkenin ilk tepkisi, ekonomik ve stratejik nedenlerle yaptıkları tek taraflı girişimlerle kendilerini bu felâketten koruma yönünde olmuştur. Bu girişimler daha çok kendilerini, üretici ülkelere yapılan büyük yatırım arzları teklifleri, bazı mallar için trampa anlaşmaları ve hattâ oldukça lüks bir silâhlendirme uğraşları şeklinde göstermişlerdir. Fakat bu eğilim, bir yerdé ilk kez böylesine büyük bir krizle karşılaşmış ülkeler için hoş görülebilir bir durum olarak kabul edilmelidir. Yalnız şu gerçektir ki, yapılmış olan bu tek taraflı yaklaşımlardan ithalatçı ülkeler, çok küçük faydalar karşılığında kendilerini çok geniş yükümlülükler içerisinde bulmuşlar veya geleek hakkında oldukça genel bir söz almadan başka özel bir avantaj sağlayamamışlardır (3).

(8) Chenery., s. 20

(9) Levy., s. 11

Ödemeler Dengesi Çıkmazı :

1973 Sonlarında OPEC tarafından dünya kamu oyuna açıklanan petrol fiyatlarındaki yükseltmeler, uygulamada her bir ithalatçı ülkenin kısa bir süre içinde ödemeler dengesi problemleri ile karşılaşmasına neden olmuştur. Tüm ithalatçı ülkelerin yabancı petrol satın almada ödedikleri tutarın, 1972 lerdeki 20.000 milyon dolardan, 1974 lerde 100.000 milyon doları aşmış bulunması durumu açıklığı ile ortaya koymaktadır. Kalkınan ülkelerde ise bu yükseliş 1973 deki 5.000 milyon dolarlık tutardan 1974 için 15.000 milyona çıkması beraberinde şüphesiz bu ülkelere yapılan yabancı yardımları da artırmış bulunmaktadır (10). Bu sırada OPEC bir döviz fazlası yaratmaya gereksinme duymadığından, tüm ithalat harcamaları 60.000 milyon doları bulmuştur (11).

Bilindiği gibi, petrol harcamalarının finansman sorunları kısa dönem için değildir. Bundan sonra petrol fiyatlarının şimdiki seviyesinde kaldığını düşünsek bile (halen giderek yükselmekte olduğu görülmektedir) petrol üretici ülkelerin, bu konuda finansal yönden yardıma gereksinme duyan ülkelere, halen gelişmiş bazı ülkelerin yaptıkları yardımlara bir katkı olarak büyük çapta bir borç verme programlarının hazırlığı içinde olmadıkları bilinmektedir. Bu nedenle petrol ithalatları; üretici ülkelerce, petrol gelirlerinin fazlası ile yapılan yabancı yatırımlar ve ticari şartlarla verilmiş borçlar yoluyla ithalatçı ülkelerce elde edilen fonların, tekrar devreye veya başka bir deyişle tedavüle sokulmasıyla finanse edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Şüphesiz bu işlemler süregeldikçe bir gün petrol ithalatçısı ülkeler, kendilerini petrol ithalat maliyetleri dağıtım tepeğinde büyük miktarda faiz birikimleri içinde bulacaklardır (12).

Dünya petrol arz ve talebinin geleceğinin önerilen üç ayrı fiyat seviyesinde nasıl olacağını araştıran OECD ekonomistlerince hazırlanmış bir çalışmada şu fikirler ileri sürülmektedir. Aşağıdaki grafik verilen varil başına 3,60 dolar fiatı, eğer OPEC tek taraflı olarak

(10) İbid., s. 9.

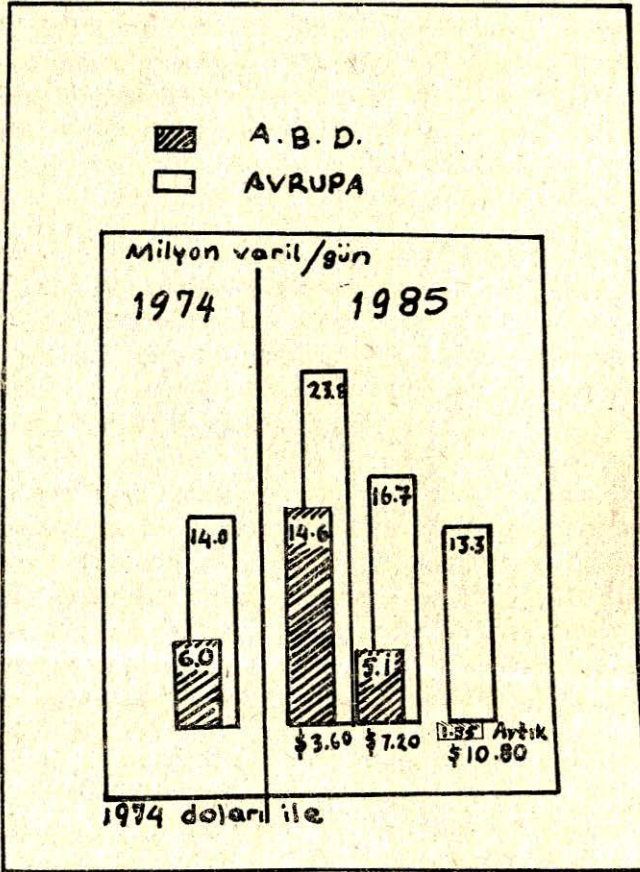
(11) Chenery., s. 18.

(12) Levy., s. 9.

Uluslararası Petrol Sorunu

dır. Yine tabloda görülen adil bir petrol fiyatıdır. En son olarak verilmiş varil başına 10,80 dolar fiyatı da, OPEC tarafından dikte edilen petrolün dünya fiyatıdır. Grafik üzerinde yukarıda açıkladığımız her üç fiyatın uygulanması halinde, dünya petrol arz ve talebi üye

Grafik II — Petrol İthalatları

(Kaynak; Time, (January 20, 1975) s. 45 B.)

rinde yapacağı pür ekonomik etkiler sonucu meydana gelecek ithalat miktarındaki düşme veya artmalar görülmektedir. Batı Avrupa

fiatları tekrar yükseltmek ise günümüzde olması gereken petrol fiyat-ülkeleri ABD petrolünden daha çok, OPEC petrolü arzına bağlı bulduklarından, eğer kartel fiyatı varil başına, 3,60 dolar olursa, Batı Avrupa petrol ithalatı 1985 de % 71 lik artışla günlük varil miktarı 23,8 milyona yükselecektir. Fakat kartel fiyatı varil başına 7,20 dolar olarak tesbit ederse, Batı Avrupa petrol ithalatı % 21 lik artışla 1985 de günlük varil miktarı 16,7 milyona ve en son olarak fiyat 10,80 dolar da kalırsa, 1985 de ithalatını Batı Avrupa yalnızca % 8 oranında kısmakta ve günlük varil miktarı 13,3 milyona inmektedir. Bu son fiyatın uygulanması halinde ise ABD'nin şimdiden ithalatını, günlük 6 milyon varil kadar kısalmaya başlarsa, 1985 de ithalatının sifıra eşitleneceği ve ABD petrol arz fazlası ihracatının 1,35 milyon (günlük varil) olacağı görülmektedir (13).

Petrol üreticisi ülkelerde giderek çok büyük miktarlara ulaşan fon birikim fazlalarının, bazı nedenlerle uluslararası para sistemine ve büyük bir olasılıkla kısa dönemde Euro-Dollar piyasasına akacağı ve uluslararası para sistemini bunalımlara sürüklediği bilinmektedir. Yalnız bu proses, fona ihtiyaç duyan ithalatçı ülkelere düzenli bir program çerçevesi içerisinde çalıştırılmadığından, çok sayıda gelişmekte olan ülke, bu şartlar altında gelişme süreçlerini tamamlayamayacaklardır. Bu nedenle bu ülkelere öncelikle bazı yardımlarla, iyi şartlar altında borç vermelerin sağlanması çok gerekli olup, hattâ bunların bazılarında geri ödeme şartı dahi bulunmamalıdır. Şüphesiz bu konuda en büyük görev her zaman olduğu gibi yine başta Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'na düşmektedir. Bununla beraber IMF'in bu konuda yeterli bir fon miktarını sağlayamadığı konusunda bazı eleştiriler ileri sürülmektedir. Özellikle bu eleştiri, onun petrol kaynaklarına sahip bulunmayan ve gelişmekte olan ülkelerin 1975 yılında verdikleri oldukça önemli bir miktar olan, 37 milyar dolarlık açıklarının finansmanında, yaptığı yardımların büyük rol oynamadığı konusundadır. IMF, bu açıklarının bu yıl için 32 milyara düşeceğini tahmin etmekte olup, kendisinin çeşitli yollardan ancak 23 milyarının finanse edileceğini açıklamıştır (14). (Bkz. Tablo III).

(1) «Pay Now, Win Later,» Time, (January 20, 1975), s. 45B.

(14) «The IMF needs a curtain raiser for Manila,» The Economist, (September 25, 1976,) s. 119.

Tablo III

Petrol Üreticisi Olmayan Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Kaynaklardan Finansmanı: (Milyar dolar)

Cari Açık Miktarı	9.9	28.4	37.0
Finansman Kaynakları:			
Direkt Yatırımlar	3.4	4.2	3.9
Resmi Bağışlar	4.4	4.9	6.1
Resmi Gelişme Borçları	5.1	7.6	12.6
Dış Özel Bankalardan uzun Dön. Borçlanma	3.7	7.0	8.5
Kısa Dön. Krdei, IMF'ten borçlanma ve v.s.	1.4	7.2	5.1
Resmi Rezerverdeki Değişiklik	+8.1	+2.5	-0.8

(Kaynak: The Economist, (September 25, 1976) s. 119).

Bundan başka petrol ithalatçısı ülkeler, kendilerinin ödemeler dengesi problemlerini çözümlenmek amacıyla, diğer petrol ithalatçısı ülkelere yaptıkları ithalatlarını kısmaktan ve de bu ülkelere yaptıkları ihracatlarını daha da artırmaya çalışmaktan kaçınmalıdırlar. Çünkü bu gibi politikalar izlendiğinde, diğer ülkelerin problemleri daha da kötü bir duruma girecektir. İşte bu amaçla yapılmış karşılıklı devalüasyonlar veya ihracat fiatlarında suni şekilde yaratılacak enflasyonlar sonunda, petrol fiat seviyelerini, dünya ticaretine konu olan malların maliyetleri ve döviz değer indekslerine göre ayarlamaya başlayacak olan petrol üreticisi ülkelerin, ithalatçı ülkelerin yukarıdaki girişimlerini faydasız hale getirme olasılığı her an mevcuttur. Bu nedenle petrol ithalatçısı ülkeler, ekonomilerinde böyle sine ciddi sorunlar (deflasyon ve işsizlik gibi) ve tehlikeli sonuçlar doğuracak kararlar almaktan kaçınıp, diğer yollardan sorunlara bir çözüm yolu aramaya çalışmalıdırlar. Burada herşeyden önce, ülkelerin kendilerini olağanüstü bir şekilde kontrolü, dikkatli bir ekono-

mik yöntem, uygun bir politika ve yerinde girişimlerde bulunması gerekmektedir (15).

Fiat Yükseltmelerine Karşı Gösterilen Nedenler :

Bilindiği gibi petrol üreticisi ülkelerin en büyük amaçlarından biri, ekonomilerinde sağlam ve hızlı bir ilerleme sağlamaktır. Çünkü onların petrol rezervleri zaman içerisinde giderek önemini ve gücünü kaybedebileceğinden, bu nedenle bu ülkeler ileride de ekonomik olarak hayatta kalmak ve güven içerisinde geleceğe bakmak için bir savaş vermektedirler. Şüphesiz amaçlarının gerçekleşmesi için gerekli endüstriyel dev adımları atmalarında en fazla fon sağladıkları kaynak, bilindiği gibi petrol gelirleri olduğundan, petrol fiyat seviyelerinin bu üretici ülkelerin günümüzde ve gelecekteki ekonomik refahları üzerinde ne kadar bir öneme sahip bulunduğu açıktır.

Petrol üretici ülkeler, yaptıkları bu büyük fiyat yükseltmelerini başka nedenlerle de haklı göstermeye çalışmaktadırlar. Örneğin bunlardan biri, halen potansiyel petrol arz fazlası olmasına rağmen, petrol rezervlerinin belki 20 veya 30 yıl sonra bugünkü gücünü kaybedeceği şimdiden bilindiği halde, serbest rekabet piyasasında fiyatların gelecekteki arz kıtlığını yansıtamamakta oluşu ve petrol ikamesi konusunda yapılabilecek gelişmelerde itici bir rol oynayamaması nedeniyle fiyatların yüksek değerlendirildiğini savunmalarıdır. Petrol üreticisi ülkeler, fiyat yüksekliğinin yeni enerji kaynakları araştırma ve geliştirme çalışmalarını teşvik edeceğini, yoksa zaman ilerledikçe dünya petrol üretimi giderek azalmaya başladığı zaman, enerji talebinin daha az arzla karşılanmaya zorlanacağını belirtmektedirler (16).

1970'li yılların sonlarında endüstrileşmiş ülkelere gelen toplam talep en az, 10 yıl içindeki günlük üretim olan 2,5 milyar varil miktarının % 10'u kadar düşecektir. Çünkü, OECD kaynaklarının tahminlerine göre ithalatçı ülkelerin bugün ile 1985 yılı arası, yük-

(15) Levy., s. 9.

(16) Chenery., s. 20.

Uluslararası Petrol Sorunu

sek petrol fiyatları karşısında büyüme hızlarından kaybedecekleri gelir ve yeni üretim alanları ve alternatif enerji kaynaklarına yapacakları yatırımların bedeli veya başka bir deyişle ülkelerin kendi kendilerine yeterli olma çabalarının maliyeti, 2 trilyon dolar olacaktır (17).

Petrol üreticisi ülkeler, yüksek petrol fiyatlarının, petrol kullanımının ancak temel ve gerekli amaçlarla yapılacağını —örneğin, petrolün kolaylıkla ikame edilemediği petro kimya üretiminde kullanılması gibi— ve petrol tüketiminde bir tasarruf eğilimini teşvik edeceğini söylerler. Böylece petrolün fiyatlanmasında, onun uygulamada kullanıldığı en yüksek değerini temel olacağını tartışmaktadırlar. Yine diğer bir neden olarak, üretici ülkeler şunun üzerinde de kuvvetle durmaktadırlar ki o da; geçmiş dönemlerde bu ülkelere satılan sanayi malları ve yiyeceklerin fiyatlarına oranla oldukça düşük seviyede tutulan petrol fiyatlarının, zengin ülkeleri daha da zenginleştirdiğini ve bugünkü petrol fiyatlarının aşırı yüksekliğinin biraz da bu geçmişteki adaletsiz ilişkilerden ileri geldiğini göstermeleridir. 1970-74 yılları arasında petrol fiyatlarının kaydettikleri yükseliş, herhangi bir dünya ticaretine konu olan mala oranla, normal ölçülerin üzerinde olup, ABD istatistiklerine göre % 480 dir. Şüphesiz petrol üretici ülkeler, böylesine yüksek petrol fiyatlarından, gelişmekte olan ülkelerin ne kadar etkileneceğini bilmektedirler ve bu konuda sorumluluğu gelişmiş ülkelerin dışındaki her ülke için kabul edip, ekonomik yardımı öngörmektedirler. Yalnız bu konuda OPEC'in desteklenmesini bir ön şart olarak ileri sürmekte ancak bu şekilde gelişen ülkelere, gelişmelerinde büyük katkılarda bulunacaklarını belirtmektedirler. Yukarıdaki görüşlerin bir çoğunun büyük değer taşıdığı, bunlara karşı halen batılı ekonomilerce etkili ve kesin bir cevap verilememesinden açıkça anlaşılmaktadır. Bu nedenle, petrol ithalatçısı ülkeler, özellikle petrol üreticilerinin haklı yakınları ve isteklerine dikkatini vermeli ve bu konuda geniş ölçüde sorumluluk taşımalıdır. (18).

(17) «Pay Now.....», s. 45.

(18) Levy., s. 12.

Yapılması Gerekli Çalışmalar :

Herşeyden önce petrol ithalatçısı ülkeler, çok önceleri OPEC yoluyla aralarında sıkı bir işbirliğine giden petrol üreticisi ülkeler karşısında, birleşmeleri ve bundan sonra sorunların çözümlenmesi için OPEC ile ilişki kurmada tüm yapıcı yolları denemeye zorlandılar. Fakat bu arada ithalatçı ülkeler, şimdi var olan ve var olabilecek enerji kaynaklarını gözönüne alarak araştırma ve geliştirme programlarını aralarında açıkça ortaya koyarak birlikte koordine etmelidirler. Kesinlikle zaman kaybından kaçınarak, araştırma ve geliştirme çabalarını, optimum sonuçların alınabileceği kaynaklarda yoğunlaştırmalıdır. İthalatçı ülkelerin ayrıca enerji tüketiminde tasarruf programları yapıp, uygulamaları enerji kaynaklarının kullanımında büyük bir etkinlik sağlayacağından faydalı olacaktır. Bununla beraber yabancı petrol fiyatlarının zaman içersindeki değişimleri, alternatif enerji kaynakları gelişimi ve en başarılı enerji tasarrufu politikaları şu anda geleceğe bağlı kalan konulardır (19).

Özellikle bu gibi çabalarda başarıya ulaşmak için yüksek derecede uygun bir devlet müdahalesi temel olabilir. Bunun içinde başta, alternatif enerji unsurlarının satış fiyatlarının bir taban fiyatında tutulması gelmektedir. Çünkü, yabancı petrol fiyatlarında bir düşme şansı veya olasılığı doğarsa o zaman petrol ikamesinde kullanılacak unsurların üretim alanları üzerindeki projelerde özel sektör çalışmalarında bir isteksizlik doğacak veya bunlar çalışmalarına devam edemeyeceklerdir. Örneğin, özellikle bugün sürdürülen Kuzey Amerika'daki alternatif enerji kaynaklarındaki çalışmaların sürdürülmesinde devlet desteğinin olması gibi (20).

Önerilen Çözüm Yolları :

Dünya ekonomisi, sanayileşme nedeniyle enerji konusunda giderek hızla yükselen petrol tüketim trendleri ile zincirleme sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu trendler, tabii enerji kaynaklarının büyüme-

(19) Chenery., s. 20.

(20) Levy., s. 10-11.

Uluslararası Petrol Sorunu

şinden de ileri bir tüketimde bulunmasını göstermekte olup, özellikle Orta Doğu'daki üretici her milletin ,uygulamada petrol arz ve fiyat seviyesini tek taraflı kontrolleri altında tutmaları yani pazarlık paritesinin yalnızca OPEC'e tesbit edilmesi krizi yaratan başlıca nedenler olmaktadır.

Bugün uluslar, petrole birinci derecede alternatif olarak ancak tabii gaz, kömür, hidro elektrik, güç ve nükleer enerji üzerinde konuşmaktadırlar. Fakat bu maddelerin üretimlerinde önemli ölçüde artışlar sağlamak halen büyük güçlükler içersinde bulunmaktadır. Ayrıca herhangi bir ülkede olağanüstü büyük bir hacimde teknolojik bir patlamanın olamayacağı da düşünülmektedir. Bu durumda geriye bir tek alternatif kalmaktadır ki o da, her geçen gün daha hızla gelişen ve bu nedenle giderek artan bir enerji kullanımına girdikleri halde enerji tüketiminde tasarrufa gitmenin gerekmesidir. Gerçekte böyle bir girişimde bulunmanın, gelişmekte olan ülkeler için ne kadar güç olduğu ve onların büyüme organlarını etkileyeceği de açıktır (21). Hattâ bu durumun petrol üreticisi bir ülke olduğu halde ABD için de söz konusu olduğu görülmekte ve ABD, enerji tüketiminde (şimdiki büyüme oranı % 4,5 olup, bunun % 3'e indirilmesi teklif edilmektedir.) Bir kısıtlamaya gidemediği takdirde, daha bir çok yıllar onunda OPEC petrol arzına zorunlu olarak bağlı kalacağı ileri sürülmektedir (22).

Ayrıca şu noktayı da belirtmek gerekir ki, bugün Orta Doğu dışındaki her petrol üreticisi ülke ekonomik kalkınma amaçlarını hızla gerçekleştirmek için büyük gereksinme duydukları petrol gelirlerini maksimum yapmaya çalışacaklarından, giderek toplam üretim kapasitelerini artırma eğiliminde oldukları görülmektedir. Böylece Orta Doğu, petrol toplam talebinin zaman içerisinde bir azalış gösterereği beklenmektedir. O halde kısaca denebilir ki, 1980'lere doğru OPEC petrol üretiminin, gerek arz kapasitesi ve gerekse talep yönlerinden bir azalma göstermesi yanında petrol ithalatçısı ülkelerin, petrol dışındaki enerji kaynakları alanında ve kendilerinin ha-

(21) Chenery., s. 20.

(22) Levy., s. 85.

len üretimde buldukları petrol kaynaklarında bir kapasite artırımını için çalışacaklar açıktır.

Bu şartlar altında, üretici ülkeler, direkt ham petrol satıcıları olarak ve bu konuda yaptıkları yatırımlarıyla petrol ticareti akımının, her gün biraz daha fazla bir şekilde, son halkalarına kadar girmek için büyük çapta yeni petrol kaynakları araştırmaları sonunda, birgün petrol ticareti akımının ilk halkalarına gireceklerini ümit etmektedirler. Günümüzde yapılan petrol arama çalışmalarının en çok Atlantik ve Pasifik Okyanusu Alaska kıyılarında yoğunlaştığı görülmektedir (23).

SONUÇ :

Günümüzde ithal edici ve üretici ülkeler arasında uzun dönemli bir karşılıklı çıkar dengesinin kurulması, yeterli petrol arzının ve ithalatının sağlanması ve bunun finansmanının yapılabilmesi gibi zincirleme sorunlar yaratan konular ancak, ithalatçı ülkelerin bir finansal mekanizmayı kurup işletmeleri kadar, adil bir fiyat saptanması gereksinimini ortak olarak duydukları zaman gerçekleştirebilecektir. Daha önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi, ithalatçı ülkeler aralarında bu konuda bir iş birliği kurmaktan çok uzak olduklarından, üretici ülkelerin bugünkü duruma erişmelerinin kınanması düşüncesindeyim. Ayrıca bu ülkelerin, ithalatçı ülkeler karşısında, pazarlık ortamında kazandıkları başarılar da, küçümsenmemelidir.

1975'in ortalarından günümüze dek petrol fiyat tırmanışlarının durduğu ve hata çok sayıda OPEC ülkesinin, saptanmış kartel fiyatının altında petrol ihracatında bulunduğu görülmektedir. Bunun başlıca nedenleri olarak ilk başta akıla Batı ekonomilerinin, varil başına petrol fiyatını 7 dolar olarak saptaması geldiği kadar, burda petrol ithalatçısı ülkelerin büyük ölçüde giriştikleri enerji kısıtlamasında elde edilen başarının payı unutulmamalıdır. Ayrıca petrol dışındaki enerjilerden faydalanım girişimleri de bu konuda büyük rol oyna-

(23) «The Offshore Row,» Newsweek, (February 24, 1975,) s. 41.

Uluslararası Petrol Sorunu

maktadırlar. Fakat bu fiyat yükselişlerindeki duraklama hattâ gerilemelerden, bugün potansiyel petrol üreticisi veya ihracatçısı bazı Batılı ülkeler (İngiltere, Norveç gibi) büyük endişe duymaktadırlar. Hattâ bu ülkeler, OPEC politikasına geçmişte tamamiyle karşı iken, şimdi tarafsız olup, petrol fiyatlarının giderek daha da düşmemesi için bir takım önleme çabalarında bulunmaktadırlar.

Şu durum açıkça ortadadır ki o da; eğer petrol üreticisi ülkeler ve özellikle OPEC, yüksek petrol fiyatı uygulamaya devam etmede ısrarlı olurlarsa, bunun ithal edici ülkelerin üretim kapasitelerinde bir düşme ile sonuçlanacağı açıktır. Hattâ sonunda dünya çapında bir depresyon dahi ortaya çıkabilir. İşte böyle bir ortamın doğmasında büyük katkıları bulunmuş olcaak petrol üreticisi ülkelerin, bu şartlar altında ekonomik ve politik bir denge içerisinde uzun bir süre kalabilmeleri düşünülebilir mi? Bu nedenle herşeyden önce her iki tarafın karşılıklı çıkarları arasında, mantıklı bir ayarlama çalışmalarının geciktirilmemesi gerekmektedir. Çünkü sorunu giderek başka boyutlarda karşımıza çıkaracak olaylar şimdiden gelişmeye başlamıştır.